

Gábor Kármán (ed.): *The Correspondence of the Beylerbeys of Buda 1617–1630.*

(Diplomatic Relations between Ottomans, Habsburgs and Hungarians, 1.) Research Centre for the Humanities, Institute of History – University of Szeged, Faculty of Humanities and Social Sciences, Budapest – Szeged, 2022. 724 oldal.*

A kora újkori magyarországi oszmán jelenlét vizsgálatának egyik fontos területét képezi a budai pasák politikai-diplomáciai szerepének kutatása. Ezt mi sem bizonyítja jobban, mint hogy Gévay Antal jóvoltából már a 19. század első felében napvilágot látott a hódoltság központjában regnáló pasák máig használatos archontológiája.¹ Ezt követően a 20. század elején, illetve utolsó évtizedeiben több, a pasák és környezetük (íródeákok, csauszok stb.) – zömében magyar nyelvű – levelezését, illetve leveleit tartalmazó kötet is készült.²

E folyamat újabb állomásának tekinthető a Kármán Gábor (HUN-REN BTK, a kötet megjelenésekor még ELKH BTK) és munkatársai (Mahmut Halef Cevrioğlu, Dorogi Ilona, Fóti Miklós, Glück László, Marton Gellért Ernő és F. Molnár Mónika) által 2022-ben megjelentetett forráskiadás. A kötet az 1617 és 1630 között regnáló budai pasák és helyetteseik (*kajmakámj*aik) a császári udvar és a Magyar Királyság különféle tisztségviselőivel, illetve Bethlen Gábor erdélyi fejedelemmel bonyolított levelezését tartalmazza. A forrásközlés egyúttal indítókötete is a *Diplomatic Relations between Ottomans, Habsburgs and Hungarians* névre keresztelt diplomáciatörténeti kiadványsorozatnak. Ezt a Bölcsészettudományi Kutatóközpont, a Szegedi Tudományegyetem és a salzburgi Paris-Lodron-Universitát hívta életre, és ezt a kötet készítőinek névsora is híven tükrözi. A kiadvány koordinálója és szerkesztője, egyben a bevezető tanulmány szerzője Kármán Gábor, aki mind hazai, mind nemzetközi téren az Oszmán Birodalommal és az Erdélyi Fejedelemséggel kapcsolatos diplomáciatörténet avatott szakértőjének számít.

A jelen kötet esetében szembevetendő különbség a korábbi, fentebb említett munkákhoz képest – amit a szerkesztő a bevezetőben is hangsúlyoz –, hogy nem csupán a magyar nyelvű leveleket közölték, hanem a teljességre törekedtek. Minden releváns dokumentumot közreadtak – a válaszlevelek vagy egyéb, a pasáknak szóló levelek piszkozatait, másolatait, fordításait is beleértve –, még akkor is, ha azok adott esetben nem eredeti nyelven maradtak fenn, vagy már korábban máshol megjelentették azokat (ilyen esetben azonban csak egy angol nyelvű regesztát közöltek, megadva a vonatkozó forrásközlés bibliográfiai adatait). Ugyanúgy publikálásra

* A recenzió a HUN-REN–SZTE Oszmán Kori Kutatócsoport munkájának keretében készült.

¹ Gévay 1837.

² Takáts Sándor és munkatársai a 16. század második felében regnáló pasák levelezését adták közre. Vö. Takáts–Eckhart–Szekfű (szerk.) 1915. Bayerle Gusztáv pedig a tizenöt éves háború kitörése idején a pasák által bonyolított levelezést, illetve Ali budai pasa 1604–1606, majd 1614–1616 közötti magyar nyelvű leveleit publikálta. Vö. Bayerle (ed.) 1972, 1991.

kerültek az eredeti, oszmán nyelven írt pasa-levelek is. Az elérhető forráskorpusz jelentős bővülése a 17. századi eleji pasa-levelekhez képest (a tizennégy év levelezését tartalmazó kötet 724 oldalnyi terjedelmű, amiből a források 653 oldalt tesznek ki, ami összesen 441 db levelet jelent) a politikai kontextussal is indokolható, hiszen a levelek javarésze a harmincéves háború alatt (1618–1648) keletkezett. A munka óriási előnye, hogy egy helyen teszi hozzáférhetővé – kronologikus rendben – az egyébként teljesen különböző gyűjteményekben (ausztriai, németországi, csehországi levéltárakban, az Esterházy család és egyéb magyarországi családi levéltárakban, a Koháry család besztercebányai levéltárában, az ELTE Egyetemi Könyvtár és Levéltár Kézirattárában, illetve további helyeken) fellelhető, eltérő nyelveken (magyarul, németül, olaszul, oszmán török nyelven) ránk maradt, az időszak történései kapcsán megkerülhetetlen dokumentumokat.

A kötet bevezetőjében (11–58.) Kármán Gábor bemutatja a már fentebb is részben említett historiográfiai előzményeket, illetve nagy vonalakban vázolja az érintett budai pasákról (összesen nyolc pasa) és *kajmákámokról* (összesen öt pasáról vagy alacsonyabb rangú tisztviselőről) tudni érdemes fontosabb információkat. Ezenkívül lefekteti a válogatás szempontjait és a levelek átírásakor alkalmazott elveket, illetve faksimile oldalak segítségével bemutatja a különféle (mind magyar, mind oszmán nyelvű) levél- és írástípusokat, összesen hét különféle kategóriába (A–G) sorolva azokat.

A kötet oroszánrészét kitevő forrásközlés a 61–715. oldalon található, ami már önmagában impozáns mennyiséget képvisel. Ami a levelek tematikáját illeti, zömüket diplomáciai, illetve a határvidékkel kapcsolatos egyéb ügyek és panaszok teszik ki, azonban ezen belül is viszonylag szerteágazó a tematika. A megnevezett időintervallumra tehető ugyanis Bethlen Gábor (1613–1629) három, a Magyar Királyság ellen vezetett hadjárata (1619–1621, 1623–1624, 1626), illetve szintén három, Konstantinápolyba küldött fontosabb Habsburg-követség (1618–1620: Ludwig von Molardt; 1623–1624: Johann Jakob Kurz von Senftenau, 1628–1629: Johann Ludwig von Kuefstein, illetve némely esetekben az oszmán viszont-követségek), valamint négy jelentősebb határmenti béketárgyalás, területvita is (1618: Komárom; 1625: Gyarmat; 1627: Szőny; 1628–1629: Szécsény és Buda). Így kézenfekvő, hogy az iratok tartalmának nagy része ezen témák köré csoportosítható. A kötet végén található dokumentumokban pedig a Bethlen Gábor halálával és az erdélyi fejedelmi trón betöltésével kapcsolatos történések kerülnek előtérbe, legalábbis Mürteza pasa 1630 első felében való távozásáig.

Ami a kötet kivitelét illeti, a keménykötés kialakítása igényes, és jól mutat a borítón egy oszmán dokumentumból kiválasztott részlet is. A borítók belső oldalain a korabeli viszonyokat (1620-as évek) ábrázoló színes térképek találhatóak, amelyek Nagy Béla munkáját dicsérik. Ahogyan azt fentebb említettem, a különböző írásképeket faksimilék segítségével ismerhetjük meg, ezen kívül a különböző pasák pecsétjei is bemutatásra kerülnek a kötet bevezetőjében. Ami a formai kivitelezést illeti, a szerkesztő deklaráltan és láthatóan törekedett a lábjegyzetek minimalizálására, ami üdvözlendő, hiszen így a jegyzetek nem szakítják meg

a források olvasásának menetét. Ez is alátámasztja azt, hogy a forráskiadás készítőinek célja elsősorban az volt, hogy a levelek minél szélesebb kör számára hozzáférhetőek legyenek, és minden bizonnyal ezt a célt szolgálták a nemzetközi olvasóközönség számára készített angol nyelvű regeszták is. A forráskiadás készítői az előforduló személy- és helyneveket a jegyzetapparátus helyett a regesztákban tüntették fel. Ez a megoldás a praktikusság szempontjait figyelembe véve mindenképpen dicséretes. Az mindenesetre biztos, hogy a forráskiadások esetében szokványos (és sok esetben igen hasznos) tárgyi és filológiai jegyzetapparátus jelentősen megnövelte volna az így is tekintélyesre sikeredett kötet terjedelmét.

Szintén megjegyzendő, hogy egy vállaltan nemzetközi közönségnek szánt kiadvány dacára az említett térképeken csak a települések magyar nevei találhatók, így a nem a mai Magyarország területén fekvő – és egyébként eredetileg zömében magyar vagy olykor német nevű – települések mai hivatalos nevei nem szerepelnek rajtuk, ami az angolul olvasó nem hazai (és nem is a szomszédos államokban élő) kutatók számára jelentősen megnehezítheti, de legalábbis lassíthatja a tájékozódást. Ugyanez igaz a regesztákra is (így például csupán az Érsekújvár név szerepel, a Nové Zámky nem), bár Kármán Gábor a bevezető tanulmányban jelezte, hogy a kötet végén a mutatóban már megjelenítették a települések mai hivatalos neveit is.

Apró észrevételként szintén megjegyzem, hogy a forrásokban viszonylag gyakran felbukkanó Vác település, illetve az erdélyi diplomata Tholdalagi Mihály neve sajnos nem szerepel a mutatóban, mindez azonban csupán elenyésző apróság a forrásközlő kötet jelentőségéhez képest.

Végezetül fel kell tennünk a kérdést: mit remélhetünk a szóban forgó, igen nagy mennyiségű diplomáciai levelezést tartalmazó kötetől? Az ilyen típusú forráskiadások véleményem szerint számos szempontból hasznosíthatók a kutatás számára. Mint többek között a Habsburg–oszmán diplomáciával és béketárgyalásokkal is foglalkozó kutató bizton állíthatom, hogy a béketárgyalások részleteivel kapcsolatban megannyi információ (tárgyalások előtt és alatt felmerülő témák, úgymint a tárgyalás helyszíne, a tárgyalóbiztosok összetétele, a tárgyalások megakadásának oka[i], és más hasonló adat) bújhat meg az ilyen típusú levelezésekben. Azonban ezeket a forrásokat nem pusztán az eseménytörténet szempontjából érdemes forgatni, hiszen a gazdaság- (különféle pénznekem és használatukkal kapcsolatos problémák), a társadalom- (a felsorolt panaszok olykor a hétköznapi emberek életébe nyújthatnak betekintést, de különféle Habsburg, magyar és oszmán tisztviselők életútjára vonatkozó releváns információk is felbukkanhatnak), a művelődés- (betegségek, szokások, ceremóniák vagy a velük kapcsolatos szokások áthágása), a jog- (a levelekben hivatkozott szokásjog, a felek szerződésekhöz való viszonyulása), valamint a hadtörténet (seregek vonulási útvonala, parancsnokok nevei) számára is bőven akadnak lényeges információk. A levelezések továbbá remek lehetőséget nyújtanak a különböző kommunikációs stratégiák (disszimuláció) és politikai nyelvek használatának vizsgálatára is. A lehetséges kutatási témák sorát még tovább lehetne folytatni, ehelyütt azonban csak felvillantani kívántam a közzétett forrásokban rejlő potenciált.

Kármán Gábor és szerkesztőtársai tehát összességében maradandót alkottak, hiszen a budai pasák 1617 és 1630 közötti levelezését minden bizonnyal haszonnal forgathatja a diplomáciatörténettel foglalkozó hazai és nemzetközi kutatótársadalom.

Szabados János

HIVATKOZOTT IRODALOM

- Bayerle, Gustav (ed.) 1972: *Ottoman Diplomacy in Hungary. Letters from the Pashas of Buda, 1590–1593*. Bloomington.
- Bayerle, Gustav (ed.) 1991: *The Hungarian Letters of Ali Pasha of Buda 1604–1616*. Budapest.
- Gévay Antal 1837: *A budai pasák*. Bécs.
- Takáts Sándor – Eckhart Ferenc – Szekfű Gyula (szerk.) 1915: *A budai pasák magyar nyelvű levelezése. I. 1553–1589*. Budapest.